

Cuprins

Prefață	19
Introducere	21

Capitolul 1

Inovare socială și antreprenoriat social: clarificări

conceptuale și tendințe de cercetare	29
1.1. Inovare, antreprenoriat și schimbare socială	29
1.2. Evoluția domeniilor de cercetare.....	35
Școlile de gândire privind întreprinderea socială și inovarea socială	35
Inovare socială și antreprenoriat social: similaritate sau complementaritate conceptuală	37
Analiza literaturii de specialitate în domeniul inovării sociale	38
Analiza literaturii de specialitate în domeniul antreprenoriatului social	40
1.3. Tranziția de la teorie la politici publice	41
Inovarea socială: conceptualizare, definiții, clasificări	41
Antreprenoriat social: conceptualizare, definiții, clasificări.....	45
Integrarea conceptelor la nivelul politicilor publice	49

Capitolul 2

Serviciile sociale: instrument de politică publică în statul

bunătății sociale	53
2.1. Prezentarea conceptuală a statului bunăstării sociale	53
Scurt istoric: asistența socială ca manifestare a statului bunăstării sociale	53
Justiție socială și egalitate: fundamentele asigurării bunăstării sociale	55
Influența modelului național de bunăstare socială asupra inovațiilor în domeniul serviciilor sociale	57
2.2. Inovarea socială în contextul reformei serviciilor sociale	59
Studiu de caz. Osborne: organizații voluntare și inovare în serviciile publice	60

Studiu de caz. Proiectul INNOSERV	63
Studiu de caz. Proiectul SI-DRIVE	66

Capitolul 3

Cadrul teoretic	70
3.1. Abordări teoretice utilizate în cadrul cercetării	70
3.2. Neoinstituționalismul	72
Instituționalismul sociologic	74
Instituționalism istoric	80
3.3. Teoria eșecului sectorului neguvernamental.....	86
3.4. Noua guvernare publică	91

Capitolul 4

Metodologia cercetării.....	96
4.1. Scop, obiective și întrebări de cercetare	96
4.2. Operaționalizarea și măsurarea procesului de inovare socială.....	98
Definiția de lucru a procesului de inovare în contextul serviciilor sociale	98
Furnizorii de servicii sociale la nivel național: definiții și tipologii	100
Întreprinderile sociale și întreprinderile sociale de inserție	101
Unitățile protejate autorizate	103
Dimensiuni și indicatori aferenți cercetării cantitative și calitative.....	104
4.3. Proiectarea cercetării.....	105
Chestionarul	109
Ghidul de interviu semi-structurat	110
Studiile de caz.....	111
Analiza documentelor	113
Analiza datelor secundare	113
4.4. Modalitatea de analiză și prezentare a datelor	114
4.5. Aspecte etice privind metodologia de cercetare	117

Capitolul 5

Influența politicilor sociale din România asupra instituționalizării inovării sociale și antreprenoriatului social	119
5.1. Modelul explicativ al paradigmatelor de politici publice	119
5.2. Analiza paradigmatelor politicilor sociale la nivel național ...	122
Viziunea politică privind statul bunăstării sociale.....	122
Problemele de politici publice	135

Obiectivele politicilor publice	136
Instrumente pentru atingerea obiectivelor de politici publice	140

Capitolul 6

Inovații și antreprenoriat social în domeniul serviciilor

sociale	160
6.1. Analiza datelor cantitative	160
Tipuri de furnizori de servicii sociale.....	160
Poziționarea geografică a furnizorilor de servicii sociale ...	163
Anul înființării furnizorilor de servicii sociale	165
Activități de antreprenoriat social	170
Resursele umane ale furnizorilor de servicii sociale	171
Resursele financiare ale furnizorilor de servicii sociale.....	173
Dezvoltarea unei inovații sociale în domeniul serviciilor sociale	176
Exemple de inovații în domeniul serviciilor sociale.....	178
6.2. Analiza datelor calitative	179
Elemente de context privind dezvoltarea inovațiilor sociale la nivel național.....	180
Implicarea furnizorilor de servicii sociale în activități de antreprenoriat social.....	187
Clasificarea furnizorilor de servicii sociale în funcție de activitatea tradițională și inovatoare	190
Caracteristici organizaționale ale furnizorilor de servicii sociale cu activitate inovatoare în funcție de tipul inovației.....	196
Concluzii referitoare la analiza datelor privind descrierea și caracteristicile inovației sociale	197
Cadrul strategic privind dezvoltarea serviciilor sociale la nivel județean/local	199
Acorduri de parteneriat sau colaborare.....	202
Tipuri de parteneri/colaboratori	202
Colaborarea cu organizațiile de tip rețea.....	203
Grupul țintă/ implicarea grupului de beneficiari în procesul de inovare socială	204
Provocări privind colaborarea cu alți actori.....	207
Concluzii referitoare la analiza datelor privind actorii, rețelele și guvernarea în cadrul procesului de inovare socială.....	208
Inovații instituționale evoluționare	210
Inovații instituționale expansioniste	214
Inovații instituționale radicale	214

Inovații disruptive	217
Concluzii referitoare la analiza datelor privind dinamica procesului de inovare socială	218
Capitolul 7	
Studii de caz	221
7.1. Servicii sociale pentru copiii cu părinții plecați la muncă în străinătate	221
7.2. Pachetul minim de servicii sociale pentru copii vulnerabili și familiile lor	231
Concluzii privind studiile de caz	241
Capitolul 8	
Concluzii.....	242
„Marketizarea” bunăstării sociale.....	244
Instituționalizarea conceptelor inovare socială și antreprenoriat social.....	249
De la cartografierea inovațiilor sociale la analiza dinamicii procesului de inovare socială.....	252
Caracteristici organizaționale care favorizează inovarea socială	254
Mecanisme de schimbare instituțională în procesul de inovare socială.....	254
Inovarea colaborativă: o nouă modalitate de furnizare a serviciilor publice.....	256
Rolul asociațiilor și fundațiilor în procesul de inovare a serviciilor sociale	256
Propuneri pentru stabilirea unei agende de politici publice	257
Recomandări pentru cercetările viitoare.....	262
Bibliografie	263

Prefață

Cartea de față, care are la bază teza mea de doctorat în domeniul sociologiei, reprezintă atât rezultatul curiozității de a descifra și asambla acest puzzle conceptual, inovarea socială, cât și al necesității de a înțelege modalitatea prin care practicienii, cercetătorii și experții în politici publice pot să colaboreze pentru a genera schimbare pozitivă și sustenabilă la nivelul comunității. De-a lungul anilor de activitate profesională am sesizat că rezultatele cercetării academice sunt insuficient utilizate pentru fundamentarea politicilor publice sau îmbunătățirea practicilor. În prezent asistăm la inițiative disparate în societatea românească, care se intersectează sporadic, fără un impact semnificativ. Înțelegerea procesului de inovare socială reprezintă cu siguranță un avantaj pentru persoanele interesate să integreze eforturile individuale sau organizaționale în strategii sau proiecte pentru dezvoltare comunitară. Inovațiile sociale reprezintă noi soluții la diferite provocări sau necesități care nu sunt rezolvabile prin mecanismele existente la nivel social. Aceste soluții sunt rezultatul unui proces care implică colaborarea multisectorială și multidisciplinară și pot genera noi practici sociale în măsura în care se instituționalizează și sunt acceptate ca fiind benefice în societate.

Dincolo de înțelegerea dimensiunilor conceptuale ale inovării sociale, am fost interesată să descopăr metodele prin care inovațiile sociale pot fi identificate și analizate. Am constatat că nu există un răspuns universal întrucât fiecare domeniu de activitate are particularitățile sale. Prin urmare cartea conține o componentă teoretică dar și o componentă empirică în care inovațiile sociale sunt analizate prin raportare la activitățile de antreprenariat social și asistență socială. În literatura de specialitate din România, tema inovării sociale a fost abordată preponderent teoretic și nu am identificat proiecte de cercetare despre procesul de inovare a serviciilor sociale sau a rolului antreprenoriatului social în dezvoltarea inovațiilor sociale. În schimb la nivel internațional au fost realizate mai multe studii care au avut scopul de a clarifica cadrul conceptual al inovării sociale și de a propune modele pentru măsurarea acesteia. Cartea reprezintă o continuare a acestor eforturi de cercetare și contribuie la clarificarea caracteristicilor

organizaționale care favorizează inovarea, stabilirea dinamicii procesului de inovare socială și a rolului întreprinderilor sociale în dezvoltarea inovațiilor sociale. Rezultatele cercetării sunt prezentate în contextul mai larg al dezbaterilor pe tema modelului național de bunăstare socială și a necesității redefinirii rolului pe care statul îl are în gestionarea problemelor sociale.

Demersurile pentru realizarea cercetării empirice s-au suprapus cu evenimente care au afectat profund societatea, respectiv pandemia de COVID-19 și escaladarea războiului din Ucraina. Totuși această conjunctură a influențat atât pozitiv, cât și negativ procesul de colectare a datelor. Pandemia de COVID-19 a determinat oamenii să-și dezvolte competențele digitale și să fie mai deschiși la interacțiunile profesionale în mediul online. Așadar colectarea datelor cantitative prin chestionar online și a celor calitative prin intermediul interviurilor derulate pe platforme de videoconferință a permis o mai mare acoperire geografică și flexibilitate pentru participanți. Implicarea furnizorilor de servicii sociale în procesul de cercetare empirică, care a demarat la începutul lunii martie 2022, adică la câteva zile după invazia Rusiei în Ucraina, a reprezentat o adevărată provocare întrucât o parte erau angrenați în implementarea acțiunilor de sprijin pentru refugiații ucraineni care tranzitau sau staționau pe teritoriul României. Cu toate acestea, am reușit să inițiez conversații constructive cu profesioniști care activează în medii diverse, sprijină refugiații în zonele de graniță, gestionează programe de asistență socială în penitenciare sau facilitează aplicarea terapiilor persoanelor cu dizabilități intelectuale.

În prezent asistăm la dezbateri în spațiul mediatic pe tema deficiențelor sistemului național de asistență socială, în care sunt relatate experiențele mai puțin fericite ale beneficiarilor din centrele rezidențiale pentru persoane vârstnice și/sau cu dizabilități. Totuși trebuie menționat că există numeroși asistenți sociali sau specialiști implicați în domeniul asistenței sociale, precum psihologii sau medicii, care schimbă în bine viața beneficiarilor și își tratează meseria ca pe o vocație. În urma interviurilor am observat implicarea și pasiunea participanților, care își dedică inclusiv timpul liber pentru a sprijini persoanele vulnerabile din comunitățile în care trăiesc.

Pe drumul nostru spre dezvoltare și creșterea calității vieții avem nevoie de exemple pozitive și bune practici. Sper că această carte a reușit să fie inclusiv un îndemn la colaborare și să determine cât mai mulți specialiști în domeniul politicii sociale sau practicieni să integreze în activitatea lor rezultatele cercetării academice pe tema inovării sociale.

Introducere

Transformarea se numără printre puținele certitudini agreate la nivel social. „În natură nimic nu se pierde, nimic nu se câștigă, totul se transformă”, după cum bine spunea savantul francez Antoine Laurent de Lavoisier. Transformarea, metamorfoza sau schimbarea sunt toate sinonime pentru procesele sociale caracterizate, după caz, de evoluție sau involuție. Cu toate acestea, pe măsură ce capacitatea oamenilor de adaptare și înțelegere a fenomenelor sociale se degradează, schimbarea poate fi percepută negativ indiferent de beneficiile preconizate. O astfel de atitudine are justificare întrucât în istorie schimbările sociale au fost generate adeseori de evenimente nefaste precum conflictele militare, epidemiile sau dezastrelor naturale care au rămas profund înrădăcinate în memoria colectivă.

Majoritatea oamenilor sunt nemulțumiți de modalitatea de funcționare și organizare a realității sociale, dar aversiunea față de schimbare îi determină să accepte sau să catalogheze drept firească relaționarea deficitară la nivelul comunității sau lipsa transparenței în cadrul procesului decizional. În timp ce noile tehnologii informatice permit dezvoltarea competențelor sau facilitarea accesului la servicii pentru toate categoriile de populație, procesul democratic nu a devenit în mod automat mai participativ iar comunicarea din cadrul rețelelor sociale virtuale facilitează mai degrabă o dezbinare la nivelul societății, vizibilă prin diferențele de valori, atitudini și idei care sunt răspândite în acest spațiu, decât inițiativele comune pentru îmbunătățirea calității vieții la nivelul comunității sau societății în ansamblu. Așadar avansul tehnologic trebuie valorificat atât pentru dezvoltarea economică, cât și pentru facilitarea incluziunii sociale și exercitarea drepturilor și obligațiilor cetățenești. Aversiunea față de schimbare poate fi diminuată prin intermediul unor mecanisme instituționale care să faciliteze înțelegerea diferitelor fenomene sociale și care să prezinte deopotrivă atât avantajele, cât și dezavantajele transformării practicilor din cadrul unei societăți.

Inovarea socială este promovată drept partea pozitivă, creativă și colaborativă a schimbării sociale în politicile publice contemporane. Deși utilizarea conceptului de inovare socială la nivelul discursului

public reprezintă un trend actual, dezbaterile academice pot fi identificate încă din secolul XIX, perioadă în care schimbările sociale au început să fie generate de progresul tehnologic, dezvoltarea socio-economică și importanța acordată bunăstării sociale. Zapf (1991) definește inovațiile sociale drept „noi moduri de a face lucrurile, în special noi dispozitive organizaționale, noi reglementări, noi aranjamente de viață, care modifică direcția schimbării sociale, ating obiective mai bine decât practicile mai vechi, se instituționalizează și se dovedesc că merită să fie imitate”. Inovațiile sociale, prin care sunt dezvoltate noile practici sociale, reprezintă o acțiune inițiată, planificată și implementată de un actor sau un grup de actori, iar instituționalizarea și dezinstituționalizarea practicilor sociale sunt trăsături definitorii ale procesului de schimbare socială care implică modificări complexe și de durată la nivelul structurilor sociale (Howaldt și Schwarz, 2016).

Inovarea socială reprezintă, prin urmare, un proces compus din acțiuni progresive direcționate spre schimbare sau transformare socială. Ne aflăm într-o perioadă cu multiple frământări ideologice care ne determină să ne extindem orizonturile gândirii pentru a recrea sau reinterpretă soluțiile tradiționale la provocările societale. Adaptarea reprezintă cheia supraviețuirii fie că vorbim în general despre viața umană, fie că ne referim în particular la simboluri, reguli sau practici specifice unei culturi. Inovațiile rezultă în urma adaptării constructelor sau dispozitivelor sociale, după cum a catalogat Michel Foucault ansamblul discursurilor, instituțiilor, regulilor sau practicilor dintr-un anumit sistem care modelează societatea, sau mai exact în urma modificării relațiilor în cadrul acestora în funcție de ceea ce este posibil sau dezirabil.

Inovarea socială în România: cercetare, politici și practici

La nivel național tema inovării sociale este rareori dezbătută în literatura de specialitate, fiind studiată de către un cerc restrâns de cercetători în domenii precum asistența socială, sănătatea sau educația. În anul 2009, Institutul de Cercetare a Calității Vieții din cadrul Academiei Române a publicat o serie de articole pe tema inovației sociale (Zamfir și Stoica, 2009). Autorii acestor articole au abordat inovația socială prin prisma serviciilor de sănătate (Tomescu, 2009), asistenței sociale (Arpinte, 2009) și educației (Stoica, 2009; Neagu, 2009). Mai târziu, începând cu anul 2016, inovarea socială revine în atenția cercetătorilor români care au publicat articole pe tema laboratoarelor de inovare socială (Tirziu, 2016), performanței

inovațiilor sociale la nivelul Uniunii Europene (Sandu și Anghel, 2016), modalităților de stimulare a inovațiilor sociale la nivel local (Călăuz, 2018), inovației în domeniul serviciilor sociale (Hideg și Neamțu, 2019) sau inovației sportive și a rolului său în rezolvarea problemelor societale (Stănescu *et al.*, 2020).

Autoritățile publice din România, în special cele responsabile de reglementarea unor sectoare precum protecția socială, economia socială, antreprenoriatul, cercetarea și inovarea, au abordat marginal subiectul inovării sociale în anumite documente de politici publice. Această stare de fapt nu presupune inexistența inovațiilor sociale ci reliefează o discrepanță între cunoștințele și inițiativele existente la nivelul practicienilor și modalitatea în care autoritățile publice au decis să le promoveze la nivelul legislației și politicilor publice. În România este sesizabilă o lipsă de recunoaștere a eforturilor societății civile și ale mediului de afaceri care promovează în rândul cetățenilor importanța inovațiilor sociale prin instrumente precum formarea profesională, consultanță pentru dezvoltarea afacerilor, spații pentru dialog și schimbul de bune practici.

La nivel național există activități și inițiative privind inovarea socială care sunt promovate de antreprenori, de reprezentanți ai asociațiilor și fundațiilor sau de către reviste de specialitate. Comportamentul antreprenorilor și al reprezentanților asociațiilor și fundațiilor din România este într-o continuă schimbare în sensul că primii doresc ca produsele, serviciile sau lucrările pe care le furnizează să aibă un impact social și următorii sunt interesați de identificarea unor noi posibilități de finanțare pentru susținerea misiunii sociale. În România sunt observabile mai multe tipuri de activități comerciale și/ sau inițiative legate de subiectul inovării sociale, respectiv: companii care oferă consultanță pentru dezvoltarea afacerilor prin introducerea unei componente de inovare socială; companii care oferă consultanță unui spectru mai larg de actori (tineri, antreprenori, organizații guvernamentale) privind oportunitățile de carieră, dezvoltarea afacerilor și elaborarea politicilor legate de inovarea socială; competiții de idei dedicate tinerilor pentru rezolvarea problemelor sociale actuale într-un mod inovativ (Social Impact Award România); pagini de internet dedicate sectorului antreprenorial care promovează știri, materiale, broșuri privind bunele practici și proiectele de responsabilitate socială sau de inovare socială.

Inovațiile sociale din România sunt recunoscute și premiate la nivel european. Prin intermediul EUSIC, competiția europeană dedicată inovării sociale, au fost premiate în anii 2018 și 2020 două

inițiative românești, respectiv Career Bus² și WhyWeCraft³ care s-au clasat fiecare între primii trei câștigători. Mai mult, în cartea „Atlas of Social Innovation” (Howaldt *et al.*, 2018) au fost introduse exemple de inovații sociale din România. Atlasul reprezintă rezultatul proiectului SI-DRIVE prin intermediul căruia au fost cartografiate la nivel global inovațiile sociale în domeniile de activitate prevăzute prin proiect, inclusiv 31 de inovații sociale din România⁴. Deși inovațiile sociale dezvoltate de români au câștigat vizibilitate la nivel european, autoritățile publice naționale ar trebui să fie principalul canal de promovare pentru a încuraja responsabilitatea socială la nivelul sectorului privat și neguvernamental, inclusiv pentru promovarea parteneriatului public-privat cu scopul rezolvării problemelor sociale.

O carte despre inovare socială: care este noutatea?

Prin cartea de față mi-am propus să aduc în atenția persoanelor interesate mai multă claritate și înțelegere asupra conceptului de inovare socială. Parcurgând următoarele pagini, secțiuni și capitole, cititorul va căpăta o perspectivă de ansamblu asupra istoriei conceptuale a inovării sociale și a rolului acestui proces în transformarea modelului național de bunăstare socială. În ceea ce privește aplicarea practică a conceptului, inovarea socială este abordată în relație cu activitățile de antreprenoriat social și prezentată în contextul unor studii de caz din domeniul serviciilor sociale.

Din perspectivă academică, cartea are la bază o cercetare exploratorie în domeniul serviciilor sociale cu o componentă importantă de sociologie a politicilor. Inovațiile sociale pot fi dezvoltate ca răspuns la diverse provocări care impactează calitatea vieții cetățenilor, dintre care amintesc facilitarea accesului la procesul educațional, asistență medicală sau socială, surse regenerabile de energie sau apă curată. Totuși pentru realizarea cercetării a fost ales domeniul serviciilor sociale, ținând cont de

²Career Bus este un proiect dedicat incluziunii sociale și dezvoltării de competențe pentru tinerii din zone defavorizate. Proiectul a fost elaborat de către organizația non-guvernamentală Școala de Valori și presupune utilizarea unui autobuz educațional care traversează România pentru a oferi tinerilor sprijin privind orientările profesionale, <https://ec.europa.eu/newsroom/growth/items/637937/en>

³WhyWeCraft este o inițiativă care promovează sustenabilitatea culturală în modă prin recunoașterea „drepturilor culturale de proprietate intelectuală pentru meșteșugarii și femeile care sunt custode și transmițătoare de articole de îmbrăcăminte tradiționale, desene tradiționale și tehnici de fabricație tradiționale” (<https://www.culturalintellectualproperty.com/>).

⁴ <https://www.socialinnovationatlas.net/map/>

cadrul legal și de politici publice din România în care inovarea socială este prezentată ca rezultat al activităților de antreprenoriat social și asistență socială.

În prezent, inovare socială și antreprenoriatul social sunt poziționate în centrul dezbaterilor pe tema transformării statului bunăstării și a privatizării serviciilor publice, fiind promovate la nivel european ca instrumente pentru reducerea sărăciei și dezvoltare economică prin integrarea pe piața muncii a persoanelor din categorii vulnerabile. În România nu sunt vizibile demersuri ale autorităților publice pentru identificarea și promovarea inovațiilor în domeniul serviciilor sociale însă au fost realizate o hartă a serviciilor sociale⁵ și o culegere de bune practici⁶.

Cartea, structurată în 8 capitole, reprezintă rezultatul cercetării doctorale care a avut drept scop identificarea caracteristicilor proceselor de inovare socială în contextul serviciilor sociale la nivel național și înțelegerea rolului antreprenoriatului social în cadrul acestor procese. Persoanele interesate de tematică pot afla informații suplimentare despre nivelul de cunoaștere și percepțiile furnizorilor de servicii sociale privind inovarea socială; tipurile de furnizori de servicii sociale care inovează; caracteristicile organizaționale care favorizează inovarea socială; modalitatea de clasificare a furnizorilor de servicii sociale în funcție de activitatea tradițională și inovatoare; dinamica procesului de inovare socială și factorii care determină difuzarea inovațiilor sociale și instituționalizarea lor ca practici sociale.

Capitolul 1 include prezentarea principalelor teorii, dezbateri conceptuale și teme de cercetare privind inovarea socială și antreprenoriatul social care au fost identificate în urma analizei literaturii de specialitate. Cele două concepte sunt explicate în special prin intermediul sociologiei schimbării sociale și teoriei economice a eșecului pieței. În acest capitol inovare socială este descrisă ca un proces planificat de introducere a inovațiilor sau a noilor practici pentru rezolvarea problemelor sociale sau a diferitelor provocări societale, inclusiv prin activități de antreprenoriat social, care poate genera în timp, prin intermediul acțiunilor de instituționalizare, schimbare socială.

Capitolul 2 abordează tema inovării în domeniul serviciilor sociale pornind de la analiza literaturii de specialitate privind evoluția

⁵ <https://serviciisociale.ro/harta>

⁶ Ministerul Muncii și Justiției Sociale (2018), Ghid de Bune Practici pentru 100 de servicii sociale în România în anul 2018 – Anul Centenar al Marii Uniri, https://www.servicii-sociale.gov.ro/source/acreditare/Concurs%20100/Ghid_bune_practici_servicii_sociale_28012019.pdf